

Ο ΣΟΛΩΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΓΩΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΟΡΦΗ

ΤΑΤΙΑΝΑΣ ΓΚΡΙΤΣΗ — ΜΙΛΛΙΕΞ

Τὴν εἶδες τὴν Ξανθούλα
τὴν εἶδα φῆς ἀργὰ
Ποῦ μπήκε στὴ βαρκούλα
Νὰ πάη στὴ ξενιτιά.

Ποιά σχέση τώρα μπορεί νάχει αὐτὸ τὸ ἀπλοϊκὸ ποιηματάκι τοῦ 1823 μὲ τὸν θαυμάσιο Πόρφυρα ποῦ ἀνήκει σ' ἕνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα ποιήματα ποῦ ἔγραψε ὁ Σολωμός.

Πρὶν πάψει ἡ μεγαλόφυχη πνοὴ χαρὰ γε-
μίζει
"Ἀστραψε φῶς κι' ἐγνώρισεν ὁ νιὸς τὸν
ἑαυτοῦ
Οἱ κόσμοι γύρου ν' ἀνοίγαν κορόνες νὰ
τοῦ ρίξουν

.....
Ἄπομεινάρι θαυμαστὸ ἐρμιάς καὶ μεγα-
λείου.

Μὲ τὰ δύο αὐτὰ ἀποσπάσματα θέλησα νὰ σημαδέψω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὴν τεράστια καμπύλη τῆς ποιητικῆς του διαδομῆς.

"Ὅμως νομίζω πὼς γιὰ νὰ καταλάβουμε καλλίτερα τὸ Σολωμὸ καὶ νὰ ἀντιμετωπίσουμε σωστὰ τὴν ὄλη του προσωπικότητα πρέπει ἔστω καὶ σχηματικὰ νὰ τὸν ἐντάξουμε μέσα στὸ χῶρο καὶ τὸν χρόνο ποῦ ἔζησε, μέσα στὰ κοινωνικὰ καὶ πνευματικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του.

Τὰ Ἴονια νησιά εἶναι Βενετοκρατούμενα, ἡ ὑπόλοιπη Ἑλλάδα Τουρκοπατημένη, ἡ Εὐρώπη ὅμως περνάει μιὰ ἀπὸ τίς μεγάλες ιστορικές της στιγμές.

Πρὶν λίγο ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση μετέγινε καινούργιο αἷμα στὴν κουρασμένη Εὐρώπη ποῦ ἀρχίζει ὀλόκληρη ν' ἀναδεύεται. Ἡ βενετσιάνικη Δημοκρατία — ἐκεῖ ποῦ πῆγε ἀκόμα παιδάκι νὰ σπουδάσει ὁ Σολωμός — ἔχει κι' ὄλας διαγράφει τὴ φωτεινὴ τροχιά της καὶ ὁ Ναπολέων ἐπικυρώνει τυπικὰ τὸ γεγονός παραδίνοντάς την στοὺς Αὐστριακούς. Μηνύματα ἐλευθερίας σκορπίζονται παντοῦ, καὶ στὴν Ἐπτάνησο ἀκόμα, ὅπου φτάνουν οἱ Γάλλοι δημοκρατικοί, ἀκριδῶς ἕνα χρόνο πρὶν γεννηθεῖ ὁ ποιητῆς μας. Τὸ

παλιὸ μεσαιωνικὸ καθεστῶς τῆς Ἰταλίας γκρεμίζεται καὶ ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται στὸν ὀρίζοντα τὸ ἐθνικὸ Ἰταλικὸ κίνημα. Ὁ Μέτερνιχ ἐτοιμάζεται γιὰ τὸ Συνέδριο τῆς Βιέννης, παντοῦ ἀφυπνίζονται οἱ ἐθνότητες, στὴν Ἑλλάδα ξεσπᾶ ἡ ἐπανάσταση γιὰ νὰ γίνεи λίγα χρόνια ἀργότερα τὸ μικρὸ Ἑλληνικὸ βασίλειο.

Τὰ πάντα ἀναμοχλεύονται, εἶναι μιὰ κάθετη στιγμή στὴν Ἱστορία τῆς Εὐρώπης. Ἐναν αἰῶνα πρὶν ὁ Νεύτων καὶ τώρα ὁ Λαϊμπνιτς ἀνοίξαν τοὺς δρόμους τῶν νέων μαθηματικῶν, ὁ Λαβουαζιέ καὶ ὁ Ντάλτων θέτουν τὰ θεμέλια τῆς χημείας, ὁ ἠλεκτρισμὸς κάνει γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἐμφάνισή του καὶ ἡ κλασσικὴ ἐποχὴ στὰ γράμματα ἀρχίζει νὰ παραχωρεῖ τὴ θέση της σὲ κάτι καινούργιο. Βολταῖρος, Ρουσσώ, Σατωμπριάν, Γκαίτε, Σίλλερ, Κόλλιριτζ, Σέλεϋ, Κίτς, Νταβίντ, ("Ἐνγκρ), Κάντε, "Ἐγκελος.

Τί πιὸ πλούσιο, πιὸ ποικίλο, πιὸ ἔντονο μπορούσε νὰ παράγει ἕνας αἰώνας, καὶ πὼς μιὰ εὐαίσθητη ἰδιοσυγκρασία σὰν τοῦ Σολωμοῦ νὰ μὴ γίνεи δέκτης της;

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Φωριέλ κάνει γιὰ τὴ νεώτερη Ἑλλάδα ὅτι ἔκαναν οἱ ἀρχαιολόγοι ἀργότερα γιὰ τὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα. Ἀνασύρει ἀπὸ τὴν ἀφάνεια τὰ Δημοτικὰ Τραγούδια. Τὰ μαζεύει, τὰ σχολιάζει, τὰ ἐκδίδει καὶ τὰ παραδίνει σὰν ἀλφαθητάριο στὸν μόλις ἀφυπνιζόμενο Ἑλληνικὸ λαό. Τοῦτο τὸ ἀλφαθητάριο θὰ σταθεῖ γιὰ τὸν ποιητῆ μας τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς Ἑλληνικῆς του σπουδῆς, θὰ γίνεи τὸ προσευχητάρι του.

Μὰ ἄς τοποθετήσουμε τώρα μέσα στὸν μεγάλο κύκλο ποῦ χαράξαμε, ἕναν κύκλο πιὸ μικρὸν, αὐτὸν ποῦ γεννήθηκε κι' ἔζησε ὁ Σολωμός. Κέντρο ἡ Ζάκυνθος. Ἐκεῖ εἶδε τὸ φῶς στὶς 8 τοῦ Ἀπρίλη 1798, ἕνα χρόνο μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Βενετῶν. Στὴ Ζάκυνθο, ὅπως καὶ σ' ὄλα τὰ Ἴονια νησιά ποῦ κατέχονται ἀπὸ τὴ Βενετία ὑπάρχουν μόνο δύο τάξεις. Οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ πληθῖοι. Οἱ πρῶτοι εἶναι πλούσιοι γαιοκτήμονες ἢ ἔμποροι, μιλάνε τσάτρα-πάτρα τὰ ἑλληνικὰ καὶ σέλλανε τὰ παιδιὰ τους νὰ σπουδάσουν στὴν Ἰ-

ταλία. 'Ο λαός είναι φτωχός, μιλάει όμως άπεγαδίαστα τή γλώσσα του, τρέφεται με τή βυζαντινή θρησκευτική μελωδία και ζει με μίαν έλπίδα κι' έναν πόθο: τήν έλευθερία. 'Από τόν κόντε Νικόλαο Σολωμό κληρονόμησε ό ποιητής τήν άρχοντιά και τόν πρόνομιο να πάει και να σπουδάσει από 10 χρονών στην 'Ιταλία. 'Από τή μάνα του όμως — φτωχιά υπηρέτρια που στεφανώθηκε ό κόντες πάνω στο έπιθανάτιο κρεβάτι του — έμαθε κι' αγάπησε τή γλώσσα του λαού του, με κείνην έψαλε μικρός και δέν ξεχάσε ποτέ τή βυζαντινή μουσική, από τή μάνα του κληρονόμησε και τόν πάθος για τήν έλευθερία.

Στή Ζάκυνθο όντας, αρχίζει να μαθαίνει τά 'Ιταλικά και τά Γαλλικά με δάσκαλο τόν έξόριστο από τήν Κρεμόνα 'Αββά Ρώσση ό όποιος υπεραγαπά τόν ζωντανό ευαίσθητο και χαρούμενο νεαρό μαθητή και όταν ό κηδεμόνος του Σολωμού αποφασίζει σε ηλικία 10 χρονών να τόν στείλει στην Βενετία τόν συνοδεύει και ό δάσκαλός του εκεί.

'Εφηβος πιά, στην Κρεμόνα, μαθητεύει κοντά σε δυό φλογερούς πατριώτες, τόν Ρόσσι και τόν Πίνη, που έτοιμάζουν τήν ένωση. Βρισκόμαστε στο χάραμα του Ριζορζιμέντο. 'Από τή μια οι ζωντανοί δάσκαλοι κι' από τήν άλλη ό Δάντης και ό Πετράρχης τρέφουν τόν νου και τήν καρδιά του νεαρού Ζακυνθινού.

'Όταν γίνεται 17 χρονών πηγαίνει στην Παβία για να συμπληρώσει τις σπουδές του και τότε γράφει για πρώτη φορά τους πρώτους στίχους του στα 'Ιταλικά έπηρεασμένος από τόν ποιητή και μεταφραστή του Δάντη και του Πετράρχη, Μόντι και τόν ποιητή Φόσκολο.

'Ο Πολυλάς μάς έχει αφήσει αρκετά πράγματα για κείνη τήν περίοδο τής ζωής του Σολωμού. Ξεδιαλέγω ένα δυό που νομίζω πως φωτίζουν γενικότερα τή φυσιογνωμία του ποιητή και δείχνουν πως από τότε κι' όλας είχε αδρότητα ή προσωπικότητά του και ήδη, τόν βασανίζανε αισθητικά προβλήματα που θα γίνουν τόν τέλειο πιστεύω του κι' οι χειροπέδες του μαζί.

'Ο Μόντι, μάς λέει ό Πολυλάς, αγαπούσε κι' έκτιμούσε πολύ τόν νεαρό 'Ελληνα, όμως μερικές φορές, τόν κριτικό του μυαλό και τόν πείσμα του, τόν έξοργίζανε. 'Ετσι κάποτε συζητώντας πάνω σ' ένα στίχο τής Κόλασης ό Σολωμός έδωσε μιάν τελειώς πρωτότυπη έρμηνεία και επέμενε πάνω σ' αυτή. 'Ο Μόντι θύμωσε και του είπε: Δέν υπάρχει λόγος να χρησιμοποιείς τόσο τή λογική. Πρώτα τόν αισθημα.

'Η απάντηση του νεαρού ποιητή φωτίζει θαυμάσια τόν τότε αλλά και τόν μετέπειτα Σολωμό. Να τί απάντησε: «Πρέπει πρώτα

με δύναμη να συλλάβει ό νους, κι' έπειτα ή καρδιά θερμά να αισθανθεί ότι ό νους συνέλαβε».

Μέσα στη σύντομη διαδρομή που θα κάνουμε στο έργο του Σολωμού, θα μοιράσουμε και τόν βάρος αυτής τής νεανικής του θέσης.

'Ηδη στα 1927 ό Κωστής Παλαμάς, σχολιάζοντας αυτόν τόν διάλογο έγραψε: «'Ο νους του τόσο θεωρητικός όσο και δημιουργικός, από κείνους που πρώτα αδράχνουν τή θεωρία και ύστερα στο πλαίσιο προχωρούν, ως ό ίδιος όρισε τήν ιδέα του προς τόν Μόντι. Είναι από κείνους που πρώτα έτοιμάζουν τήν ποιητική τους κι' ύστερα τήν ποίησή τους».

'Αργότερα, όταν ό ποιητής θα ενισχυθεί κι' από τή μελέτη του Γκαίτε, θα γίνει ακόμα πιό απόλυτος και αυστηρότερος κριτής του Μόντι. Πάλι ό Πολυλάς μάς πληροφορεί, πως όταν κάποτε τόν ρώτησε ποιά γνώμη είχε για τήν ποίηση του Μόντι, αυτός απάντησε: «Παίρνει τις εικόνες του, όχι από τή φύση, αλλά από τά βιβλία».

Αυτή τή φράση του Σολωμού θα τήν σχολιάσουμε λίγο πιό κάτω. Τώρα ως έπιστρέψουμε μαζί στη Ζάκυνθο. Είναι πιά, 20 χρονών και όλοι του προλέγουν ένα μέλλον λαμπρότατο.

Στήν αρχή κάνει κοσμική ζωή, γράφει μικρά έπιγράμματα και σατιρικά ποιήματα στα 'Ιταλικά, γλήγορα όμως αποζητάει τή μοναξιά κι' αρχίζει να αισθάνεται τήν ανάγκη να μάθει και να εκφραστεί στη μητρική του γλώσσα. 'Ο Πολυλάς μάς λέει ότι γύριζε σ' όλο τόν νησί, άκουγε τόν λαό να μιλάει, μάζευε λέξεις, αισθανόταν πως συγγένευε με αυτή τή γλώσσα ό ποιητικός του νους και συχνά πήγαινε κι' άκουγε τους αυτοσχεδιασμούς ενός τυφλού γέροντα ποιητή. Ποιός ξαίρει ίσως ή εικόνα του τυφλού γέροντα που μιλούσε με στίχους να του θύμιζε τόν άγνωστο πρόσωπο του 'Ομήρου. 'Ακούει λοιπόν, μαθαίνει, σπουδάζει κοντά στο λαό, όμως δέν έχουμε κανένα δείγμα έλληνικής γραφής του, ίσαμε τή μεγάλη στιγμή, αυτήν που ίσως έκρινε τήν ποιητική του μοίρα, δηλαδή τή συνάντησή του με τόν Σπυρίδωνα Τρικούπη.

'Η συνάντηση των δυό αυτών αντρών έχει κάτι βαθύτατα συγκινητικό, γιατί σπάνια μέσα στην ιστορία των πολιτισμών συναντούμε έναν πολιτικό άντρα να γίνεται οδηγός και δάσκαλος ενός ποιητή, να γίνεται ή μοίρα τής ποίησής του.

Μέσα από ένα γράμμα του Τρικούπη γραμμένο στο Λονδίνο τόν 1859 μαθαίνουμε

τά της πρώτης συναντήσεώς τους στη Ζάκυνθο τὸ 1823 καθὼς καὶ τῆς τελευταίας τὸ 1850 στὴν Κέρκυρα.

Νὰ μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπ' αὐτὸ τὸ γράμμα.

«Περιορίζουμαι λοιπὸν — γράφει ὁ Τρικούπης — νὰ δώσω μερικὲς περιέργες πληροφορίες γιὰ ὀρισμένα περιστατικὰ πού βοήθησαν στὸ νὰ τὸν κάνουν νὰ γράφει ἀθάνατα ποιήματά του στὴ γλῶσσα μας. Ἦταν δύσκολο νὰ συναντήσης τότε τὸ Σολωμό, ζούσε στὴν ἐξοχὴ καὶ δὲ δεχόταν κανένα».

Ἡ ἰδιοτροπία του αὐτὴ ὡς τόσο δὲν τὸν ἐμπόδισε νὰ δεχτεῖ μὲ εὐγένεια τὸν Τρικούπη μὲ τὸν ὁποῖο μιλήσανε γιὰ Ἄγγλους ποιητές. Ἀργότερα ὁ Σολωμὸς ἀνταπέδωσε τὴν ἐπίσκεψή στὸν Τρικούπη καὶ τότε γιὰ πρώτη φορά τοῦ διάβασε κι' ἓνα του ποίημα στὰ Ἰταλικά. Ὁ Τρικούπης ἔμεινε λίγο σκεφτικὸς κι' ἔπειτα τὸν ρώτησε γιατί δὲν γράφει στὰ ἑλληνικά. ΜΑ ΔΕΝ ΞΕΥΡΩ ΕΛΛΗΝΙΚΑ... ἦταν ἡ ἀπάντηση πού ἔλαβε «πὼς θὰ μπορούσα νὰ γράψω μὲ ἐπιτυχία;» καὶ ὁ Τρικούπης προσθέτει «Πράγματι γνώριζε ἀκόμα πολὺ λίγο τὴ καθομιλουμένη». Ὡς τόσο πάντα σκεφτικὸς ὁ διπλωμάτης τοῦ ξαναλέει: «Ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι νὰ πάρης μιὰ καλὴ θέση μέσα στὴν Ἰταλικὴ ποίηση, ἀλλὰ νὰ γίνης ὁ Δάντης τῆς Ἑλλάδας». Ἦταν ἓνα δίτσισμα αὐτὸ στὶς φιλοδοξίες τοῦ νέου ποιη-

τῆ ἢ ἡ βαθύτερη ἀνάγκη του νὰ ἐκφραστεῖ στὴ μητρικὴ του γλῶσσα; πάντως μόλις ὁ Τρικούπης τοῦ πρότεινε νὰ κάνουν μαζί ἑλληνικά τὸ δέχτηκε μὲ ἐνθουσιασμό. «Ἀπὸ τὴν ἄλλη μέρα κι' ὄλας — γράφει ὁ Τρικούπης — στρωθήκαμε στὴ δουλιὰ καὶ γιὰ μερικὸς μῆνες περνούσαμε μαζί τὴν ἡμέρα μελετώντας μόνον ἑλληνικά».

Αὐτὰ ἦταν περίπου τὰ μαθήματα τοῦ διπλωμάτη πρὸς τὸν ποιητὴ. Μιὰ βδομάδα μετὰ τὴν πρώτη τους συνάντηση ὁ Σολωμὸς τοῦ παρουσίαζε ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα του ἑλληνικά ποιήματα, τὴν Ξανθούλα.

Πολὺ ἐνδιαφέρον ἔχει καὶ μιὰ χαρακτηριστικὴ παράγραφος αὐτοῦ τοῦ γράμματος τοῦ Τρικούπη καὶ γι' αὐτὸ τὴν παραθέτω.

«Ὁ Σολωμὸς ἦταν μεγάλος τεμπέλης, τὸν γνωρίζετε ἀλλωστε, καὶ εἶχε ἀνάγκη νὰ τὸν παρακινεῖ κάποιος φίλος γιὰ νὰ ἐργαστεῖ... Δὲν ἦταν ἀνθρώπος νὰ συμβουλευτεῖ μιὰ γραμματικὴ ἢ ν' ἀνοίξει ἓνα λεξικό. Τοῦ λείπαν οἱ λέξεις καὶ οἱ λίγες πού ἤξευρε τοῦ χρησίμευαν ἀπλῶς γιὰ ν' ἀποδίδει στὰ ἑλληνικά τὶς σκέψεις πού ἔκανε στὰ Ἰταλικά».

Ἡ τελευταία φράση εἶναι σχεδὸν κλειδί γιὰ τὸν μελετητὴ τοῦ Σολωμοῦ.

(Συνεχίζεται).